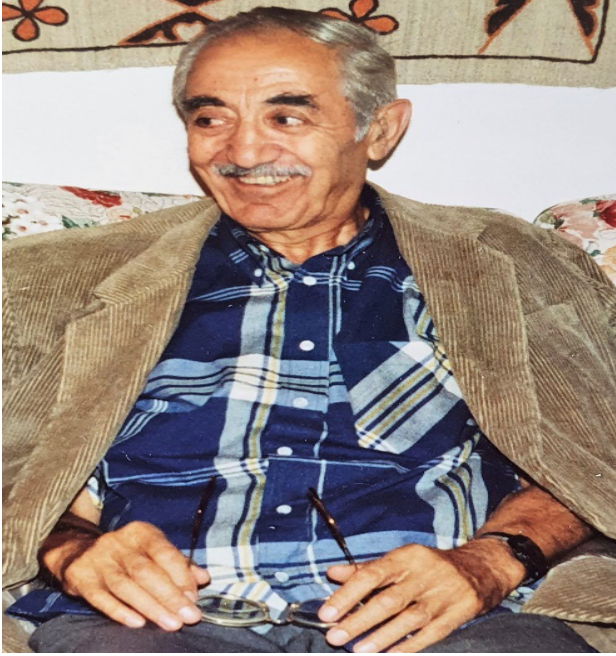

folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı

Bir Bilim Anıtı ve Yurtseverin Ardından...

Mehmet İlhan Başgöz (1921-2021)

Fotoğraf: Hande Birkalan Bloomington, IN © 1996

“Söze başlamak daima zordur”...

Halkbilimin önemli temsilcilerinden, birçok kitabın ve makalenin yazarı, mentör, çevirmen, fikir adamı İlhan Başgöz 13 Nisan 2021 tarihinde Ankara’da vefat etti. Başgöz’ün resmî kayıtlarda doğum yılı 1923 olarak geçse de, kişisel anlatısına göre “1921 de olabilir” artık bir kalıp söz olarak hafızalardadır. Başgöz, kendi anlatısına göre Gemerek’te arpalar biçilirken doğmuştur (Başgöz 1994).

İlhan Başgöz Türkiye'nin cumhuriyet tarihine tanıklık etmiş, cumhuriyet ile yaşıt bir entelektüeldir. Bir Anadolu insanıdır. Çalıştığı anlatı ve gösterim geleneklerini içeriden bilen biridir; bu bakımdan bu gelenekler hakkında hem esoterik, hem de eksoterik bilgiye sahiptir. O yüzden -ve özellikle son 20 yılda- Türkiye'deki halkbilim çalışmalarının teorik ortamını büyük ölçüde hem şekillendirdiğini, hem de Türkiye'deki halkbilim geleneklerinin ABD'de tanınması için çalıştığını söyleyebiliriz.

Başgöz, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Pertev Naili Boratav ile çok yakından çalışır. Ancak, 1940'larda hızlanan ırkçı-milliyetçi söylemler nedeniyle Ankara Üniversitesi DTCF-Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bölümü kapatılır; Pertev Naili Boratav bölümden ayrılmak zorunda bırakılır (Birkalan 1995). Halkbilimin akademik hikâyesi müthiş bir ivme ile başlar, ancak ne yazık ki kısa süre içinde sona erer. Bu ortam içinde İlhan Başgöz, Boratav ile başladığı doktora tezini 1949'da Necmettin Halil Onan ile bitirmek zorunda kalır (Pehlivan 2021). *Biografik Türk Halk Hikâyeleri: Kahramanları, Teşekkülleri, Saz Sairlerinin Eserleri ile Münasebeti* başlıklı tezini 1949 yılında tamamlar. Kendisi tezini okuyup not veren hocalar arasında Fuad Köprülü'yü de anmıştır (Başgöz 1994).

Bu tez yayınlanmamış olsa da, tezinde kullandığı perspektifi başka makalelerinde ve kitaplarında genişleterek ele aldığını görürüz. Bunun en önemli örneği onun *Opus Magnum*'u olarak nitelendirilebileceğimiz, Indiana Üniversitesi Halkbilim Enstitüsü tarafından yayınlanan *Hikâye: Turkish Folk Romance As Performance Art* (2008) adlı eseridir (Birkalan-Gedik 2011). Bu eseri kendi özgün bağlamı dışında, Amerikalı halkbilimcilerin halkbilim tanımlarında "bireyin" rolünü vurguladıkları bir bağlam içinde de okumak gerekir. Ancak birey olarak sanatçıya yaklaşan Başgöz "gelenek" kavramından vazgeçmez. Ve bu nedenle o, Türkiye ile ABD arasında halkbilim teorileri ve sahadan toplanan metinlerin gerçek bir kesişimini temsil eder. Zaten kendisi de teoriyi ve alan araştırmasını iki yöne taşıyan bir gezgindir. Edward Said'in "seyahat eden teori" kavramını çerçevesinde İlhan Başgöz de, fikirler gibi insanların da seyahat ettiğini, farklı dönemlerde yazdığı eserlerinde bize bizzat gösterir.

Türkiye'deki 1940'ların politik sancılarında İlhan Başgöz de nasibini alır. Kendisi, oto-biyografisinde bu epizodu detaylandırır (Başgöz 2017). Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes gibi "sosyalist" fikirleri yaymakla suçlanan İlhan Başgöz de genç bir halkbilim doktoru olarak Tokat'ta iki yıl lise edebiyat öğretmenliği yapar. Sonra 2 ay kadar hapis yatar (Başgöz 1994, 2017). Bir yanda kişisel bir travma olarak okuyabileceğimiz bu hayat hikâyesi epizodları aslında Türkiye'de yeni kuşak halkbilimcilerin uygulamaya çalıştıkları etnolojik disiplinlerin tarih yazımı için oldukça önemli tanıklıklar, sözlü tarih kaynaklardır. İlhan Başgöz'ün biyografisi de hatrât özelliğinin ötesinde, sosyal tarih öğeleri olarak öncelikle metodolojik olarak ele alınmalıdır (Birkalan 1995).

Başgöz'ün Dil ve Tarih-Coğrafya yıllarının aslında onun halkbilim formasyonu açısından belirleyici ilk etabını oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Pertev Naili Boratav'ın etkisi bir yana, Nazi Almanya'sından kaçıp uzun yıllar Türkiye'de yaşayan Wolfram Eberhard'ın da halk anlatılarına gösterdiği sosyolojik yaklaşımı Başgöz'ün de benimsemesi rastlantısal değildir. Burada Berkes'ler de dahil olmak üzere Behice Boran gibi sosyoloji öğretim üyelerinden

de oluşan daha geniş bir entelektüel çevrenin etkisini görmek mümkündür. Bu etki o kadar derindir ki, onun Indiana Üniversitesi'nde verdiği derslerin içeriği -ister halkbilim, ister Türkiye sosyal tarihi olsun -onun biyografisini ve bahsi geçen bilim insanların biyografileri ile örülmüştü. İşte bu açıdan onun yaşam hikâyesi Türkiye sosyal tarihine ışık tutar.

1930'ların ortalarından başlayarak Boratav'ın çalışmalarında gözlemlediğimiz sosyolojik yaklaşımların izleğini Başgöz'ün kendi çalışmalarında yakından benimsediğini görürüz. Sanılanın aksine, Türkiye'de o dönemdeki halkbilim çalışmalarında Amerika'da görüldüğü gibi "antropolojik halkbilim"e karşı "edebî halkbilim" ikileminin kurulamamasının en önemli nedenlerinden biri de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki halkbilimcilerin sosyologlarla yakın ilişkiler içinde ortak bir bilgi ortamında bulunmaları ve sosyolojik perspektifleri çalışmalarında sıklıkla kullanmalarıdır. Bu bakımdan, Pertev Naili Boratav'ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (1941) adlı tezinin genel olarak Başgöz'ün âşıklar ve halk hikâyeleri ile ilgili çalışmalarına kaynaklık etmiş olabileceği rahatlıkla söylenebilir.

Bundan başka, İlhan Başgöz'ün çalışmalarında ayrıca Pertev Naili Boratav'ın çalışmalarıyla da tematik, türsel ve yöntemsel kesişmeleri de görmek mümkündür. Başgöz de hocaları ve meslektaşları Boratav ve Eberhard gibi, sadece anlatıcıların anlattıkları hikâyelerle değil, onların geldikleri sosyal ve psikolojik ortamlarla, izleyicilerle ve gösterimleri gerçekleştiği ortamlarla da ilgilenir. Boratav'ın da, Başgöz'ün de âşık edebiyatı (örn. Müdamî ve Âşık Ali İzzet Özkan) gibi sanatçı odaklı çalışmaları bunları açıkça gösterir. Başgöz'ün çalışmaları, onun özellikle ABD yıllarında tematik olarak çeşitlenir ve farklı sözlü kültürlerinin analizinde, "yeni" bakış açıları kullanmasına olanak tanır. Bu çalışmaları kapsamlıdır: halk şiirinden başka, bilmece ve manileri ve başka halkbilim metinlerini ve gösterimlerini de içerir. Kuramsal olarak da âşık biyografileri ile âşıkların hayatlarının nasıl birbirini belirlediğini; anlatıdan sapmanın (digression) örneklerini, halkbilimin başkaca bir fonksiyonu, protestoyu öne sürmesi sadece burada seçici olarak sunabildiğimiz kuramsal katkılarıdır. Bu çalışmaların çoğunluğu özellikle son on yıllarda -gecilmeli de olsa -Türkçe'ye çevrildiğinden Türkiye'deki halkbilim çalışmalarında önemli bir teorik etki etki yaratmıştır.

İlhan Başgöz'ün hayat hikâyesine dönersek: Ford Foundation bursu olarak ABD'de University of California-Los Angeles (1961-1963) ve University of California-Berkeley'de çalışır (1963-1965). Burada Howard Wilson ile başladığı kitabı *Educational Problems of Turkey* 1968 yılında Indiana Üniversitesi tarafından yayınlanır. T.C. Kültür Bakanlığı tarafından Türkçe yayınlanan kitabın önsözünde ise kitabın ve buna bağlı olarak ABD'ye gelişinin hikâyesini anlatır (Başgöz 1995).

Başgöz'ün ABD'deki çalışmalarını biraz detaylandıralım: 1960'lı yılların ortalarından sonra ABD halkbilim çalışmalarının içinde bulunmasının onu özellikle ayrıcalıklı bir konuma getirdiğini görebiliriz. Özellikle 1970'lerde ABD akademik halkbiliminin babası olarak bilinen Richard Dorson'un "Genç Türkler" olarak tanımladığı, halkbilime yeni perspektifler kazandıran halkbilimcilerle Başgöz'ün aynı kurumlarda birlikte olması, onun kullandığı analiz perspektiflerini derinden etkilemiş ve yeni perspektifleri de çalışmalarında uygulamasını sağlamıştır. Elinde bulunan müthiş malzeme zaten yeni teorik çerçeveleri keşfetmesine olanak tanıyacak niteliktedir.

Türkiye’de ırkçı-1940’ları bizzat yaşayan Başgöz Türkiye’de modern bir entelektüel ortamın gelişmesi için çalışan ve Cumhuriyet’in yeşermesine ön ayak olan, sayıları az ama güçlü bir nesli temsil eder. Aslında, özellikle halkbilim çalışmalarında ve genel olarak ABD’deki Türkiye araştırmalarındaki misyonuna bakarsak, Türkiye kültürleriyle ilgilenen bir kitleyi de eğittiği görürüz.

Başgöz, sanat alanında istisnâî çalışmalar yapan kişilere verilen Guggenheim Bursu (1973) dahil olmak üzere ABD ve Türkiye’de birçok ödül alır. Amerikan Halkbilim Derneği tarafından (AFS) verilen “Fellow” titri (1983) Türkçe’de “şeref üyeliği” terimiyle karşılanabilir. Indiana Üniversitesi’ne yaptığı önemli katkılardan dolayı almış olduğu İkiyüzüncü Yıl Madalyası’nı da (2019) burada anmak gerekir.

Başgöz, hikâyelerine -ders ve ders dışında- cazibe katan etkileyici bir konuşmacı idi. Anlattığı hikâyeleri adeta elleriyle çizerdi. Türkiye’deki zengin anlatım geleneğinin kahramanları âşıklar, ya da coğrafyamızın ikonik figürü Nasreddin Hoca gibi o da bizlere hikâyelerde kendisinin, bir başka kahramanın sonsuz yolcuğunu anlattı. Sivas’ta başlayan, sonrasında Ankara’da, Amerika’da devam eden ve tekrar toprağına geri dönen bir kahramanın hikâyesini...

Prof. Dr. Hande Birkalan-Gedik
Frankfurt am Main 19 Mayıs 2021
(Indiana Üniversitesi-Bloomington. Halkbilim Enstitüsü ’99)

Kaynaklar

- Başgöz, İ. (1949). *Biografik Türk Halk Hikâyeleri: Kahramanları, Teşekkürleri, Saz Sairlerinin Eserleri ile Münasebeti*. Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.
- Başgöz, İ. (1994). (Hande Birkalan/İlhan Başgöz mülakat). Bloomington, IN. ABD.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Başgöz, İ. (2008). *Hikâye: Turkish Folk Romance As Performance Art*. Indiana University.
- Başgöz, İ. (2017). *Gemerek Nire, Bloomington Nire*. İş Bankası.
- Birkalan, H (1995). *Pertev Naili Boratav and His Contributions to Turkish Folklore*. Indiana University Folklore Institute. Yüksek Lisans Tezi.
- Birkalan-Gedik, H. (2011). Review of “Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art,” (by İlhan Başgöz) *Western Folklore* (70/3-4): 382-384.
- Boratav, P. N. (1941). *Türk Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doçentlik Tezi.
- Pehlivan, G (2021). “İlhan Başgöz’ün Biografik Türk Halk Hikâyeleri Unvanlı [sic] Doktora Tezi Üzerine.” *folklor/edebiyat* (105): 47-67.